

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФАКУЛТЕТ ПО СЛАВЯНСКИ ФИЛОЛОГИИ

КАТЕДРА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

АВТОРЕФЕРАТ

**за присъждане на образователна и научна степен „доктор“,
професионално направление 2.1 Филология (Български език –
Социolingвистика)**

на тема

**Типологически характеристики на езиковата ситуация
в град Пловдив**

Докторант:

Димитрия Маринкова

Научен ръководител:

проф. д.н. Красимира Алексова

София

2025

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита от Катедрата по български език в Софийския университет „Св. Климент Охридски ” на 25.02.2025 г.

Дисертационният труд съдържа общо 278 страници, от които 259 са основен научен текст, включващ 26 таблици, 2 графики, 2 карти, 2 фигури, и 16 страници библиография.

Състав на научното жури:

проф. дфн Елена Николова, ПУ

проф. д-р Гергана Дачева, ФСлФ, СУ

доц. д-р Павлина Кънчева, МУ-София

доц. д-р Владислав Маринов, ВТУ

доц. д-р Яна Сивилова, ФСлФ, СУ

Защитата на дисертацията ще се състои на 26.06.2025 г. от 13:00 ч. в зала № 1, Ректорат, на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

УВОД.....	5
ПЪРВА ГЛАВА.....	11
ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ.....	11
1. Основни понятия и термини, необходими за дефиниране от социолингвистична гледна точка на понятието езикова ситуация.....	14
1.1. Понятията национален език, официален език и книжовен език.....	14
1.2. Понятието книжовен език от гледище на теорията на книжовните езици.....	20
1.3. Диференциални признаци на книжовния език - социолингвистични аспекти.....	25
1.4. Социолингвистични аспекти на понятията книжовна норма и кодификация.....	30
1.5. Социолингвистична интерпретация на формите на съществуване на един език	40
1.6. Социолингвистичен поглед към българските териториални диалекти.....	47
1.6.1. Град Пловдив на картата на диалектната делитба на българския език.....	50
1.7. Същност на понятието мезолект.....	57
1.8. Отношение между понятията диглосия и билингвизъм във връзка с дефинирането на видове езикови ситуации.....	62

2.	Същност на понятието езикова ситуация	69
3.	Типологически класификации на езиковите ситуации.....	78
4.	Основни изследвания, посветени на езиковата ситуация в България или в отделни населени места.....	92
5.	Някои изследвания, посветени на езиковата ситуация в други държави или региони.....	97
ВТОРА ГЛАВА.....		105
ТИПОЛОГИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЕЗИКОВАТА СИТУАЦИЯ В ГР. ПЛОВДИВ		105
1.	Град Пловдив – кратки исторически сведения и демографски характеристики.....	105
2.	Етническо многообразие на град Пловдив.....	117
2.1.	Роми (цигани).....	118
2.2.	Гърци	120
2.3.	Арменци	122
2.4.	Евреи	129
2.5.	Турци	135
2.6.	Българи	137
3.	Типологически характеристики на езиковата ситуация в град Пловдив	143
3.1.	Езиковата ситуация в Пловдив според типологическите признаци „степен на езиково разнообразие“ и „степен на етноезиково разнообразие“	145

3.1.1. Съвременно състояние на езиковата ситуация в гр. Пловдив според типологическите признаци „степен на езиково разнообразие“ и „степен на етноезиково разнообразие“ (първите 20 г. на XXI в.)	145
3.1.2. Исторически развой на степента на езиково разнообразие и степента на етноезиково разнообразие в Пловдивската езикова ситуация от първите преброявания до началото на XXI в.....	151
3.2. Езиковата ситуация в Пловдив според типологическия признак „относителна демографска мощност на езиците“	159
3.2.1. Съвременната езикова ситуация в град Пловдив според типологическия признак „относителна демографска мощност на езиците“ през първите 20 години на XXI век според преброяванията от 2001 г., 2011 г. и 2021 г.	159
3.2.2. Исторически развой на относителната демографска мощност на езиците, съставляващи езиковата ситуация в град Пловдив	163
3.3. Езиковата ситуация в Пловдив според признаците „относителна комуникативна мощност на езиковите образувания“ и „брой на функционално доминиращите езици“ (съвременни аспекти).....	175
3.4. Езиковата ситуация в Пловдив според типологическите признаци „лингвистичен характер на езиците“, „степен на генетическа близост между езиците“ и „юридически статус на езиците“	183
3.5. Престижността на езиците, които се говорят в град Пловдив според нагласите на пловдивчани.....	189
ТРЕТА ГЛАВА.....	196
ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ОСНОВНИ СОЦИОЛИНГВИСТИЧНИ ПРОМЕНЛИВИ В РАМКИТЕ НА а-ФОРМАЦИЯ В СЪВРЕМЕННАТА ПЛОВДИВСКА ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ (с оглед на българския език)..	196

1.	Социолингвистичната променлива.....	196
1.1.	Източнобългарски некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в български изследвания.....	205
2.	Основни социолингвистични променливи в рамките на а-формацията в съвременната пловдивска езикова ситуация (с оглед на българския език)	209
2.1.	Специфика на идиолекта	210
2.2.	Основни социолингвистични променливи, характерни за реализациите на а-формацията в пловдивската градска реч.....	212
2.2.1.	Някои предходни изследвания, посветени конкретно на некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в речта на пловдивчани (с оглед на българския език).....	212
3.	Емпирично изследване на основни социолингвистични променливи, характерни за реализациите на а-формацията в гр. Пловдив с оглед на българския език	216
3.1.	Социолингвистична променлива липса : наличие на редукция на неударено Е в И.....	225
3.2.	Социолингвистична променлива липса : наличие на смекчаване на съгласни пред предните гласни Е и И.....	233
3.3.	Социолингвистична променлива 'А : Е-рефлекс на ятовата гласна в имперфектни = аористни форми на глагола съм (напр. бѣх, бѣши... вместо бях, беше...).....	236
3.4.	Социолингвистична променлива форми за минало несвършено време с екав (четѣх, перѣх) и с неекав изговор.....	237

3.5. Социолингвистична променлива аористни форми без представка със и без прамет на ударението върху аористната гласна	237
3.6. Социолингвистична променлива членувани съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук (редуване –ТА : - ТЪ).....	239
3.7. Социолингвистична променлива аористни форми с тематична гласна -О- (кодифициран вариант) : с тематична гласна -А-/-Ъ- (некодифициран вариант).....	242
3.8. Социолингвистична променлива частица за образуване на бъдеще време (ша, шъ : ще).....	245
3.9. Социолингвистична променлива местоименни форми ме, те, се : мъ, тъ, съ	246
3.10. Социолингвистични променливи мека : твърда съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн. ч. на глаголи от I и II спр. в сегашно време и твърда: мека съгласна пред определителния член на съществителни имена от м. р., ед. ч.....	247
3.11. Обобщения от емпиричното социолингвистично изследване на идиолекти от а-формацията от А тип в пловдивската градска езикова ситуация (с оглед на българския език).....	248
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	252
ЛИТЕРАТУРА.....	260
Публикации по темата на дисертационния труд.....	275
Научни приноси в дисертационния труд.....	276

УВОД

I. Обект, предмет, задачи, цели и методи на изследване

1. Обект на изследването

Дисертационният труд е посветен на типологическите характеристики на езиковата ситуация в град Пловдив, разглеждана като сложна система от исторически обусловени и социално детерминирани езикови взаимодействия. *Обект на изследването* е езиковата ситуация в града, а *предметът* – нейните типологически особености, свързани с динамиката на езиковото многообразие, социокултурните фактори и комуникативните практики на местното население. Освен това се отчита и историческият развой, който обуславя промените в градската езикова ситуация и се отразява върху съвременното ѝ състояние.

Пловдив е един от най-старите градове в Европа, с богата историческа, културна и етнолингвистична история, която оказва значително влияние върху формирането на езиковата ситуация в града. Разнообразието от етнически групи, историческите контакти между различни култури и социалните промени през вековете допринасят за многоезиковия характер на градската среда. Езиковата ситуация в Пловдив е резултат от сложно взаимодействие между официалния български език и езиците на различните етнически и социални групи при отчитане на историческите процеси и динамиката на съвременната комуникация. Изследването се стреми да анализира тези взаимодействия чрез систематичен преглед на исторически и съвременни данни, като отделя внимание и на престижността на различните езици според нагласите на жители на гр. Пловдив, на диглосията и билингвизма.

2. Цели и задачи на изследването

Основната цел на дисертационния труд е да изследва и класифицира по няколко значими типологически признака езиковата ситуация в Пловдив, като се проследи историческото ѝ развитие и се анализират съвременните фактори, влияещи върху типологическите ѝ характеристики.

За изпълнението на тази цел дисертационният труд си поставя няколко основни задачи.

Първата задача е подчинена на необходимостта да се дефинира понятието „езикова ситуация“ в контекста на разнообразието от социолингвистични възгледи за същността му и за обхвата на елементите, които влизат в него. Тази задача предполага да се анализират основни концепции и класификации на видовете езикови ситуации.

Приемането на дефиниция за понятието „езикова ситуация“ като основен елемент от теоретичната база на настоящия дисертационен труд изисква преди това да бъдат представени и анализирани от социолингвистична гледна точка други понятия и термини, обвързани с „езикова ситуация“ и необходими за характеризирането и типологизирането по определени признаци на съвременната езикова ситуация в град Пловдив, напр. структурни форми на съществуване на езика, национален език, официален език, книжовен език, книжовна норма и нейната кодификация, диалект, мезолект, диглосия, билингвизъм, типове нормативни статуси според вижданията на М. Виденов (Виденов 1990) и др. Това оформя втората основна задача на дисертационния труд.

Третата задача, която си поставя настоящото изследване, е да се проследи историческото развитие на езиковата ситуация в Пловдив и влиянието на различни исторически, социални и демографски фактори

върху нея. Това би допринесло за изясняване на въпросите как тези фактори са се отразили върху динамиката на типологическите признаци на езиковата ситуация в града във времето и по какъв начин се е достигнало до съвременното ѝ състояние.

Четвъртата задача, която може да се определи като водеща, е да се изследват и анализират типологическите характеристики на езиковата ситуация в града, като се прилагат подбрани типологически критерии, утвърдени в социолингвистиката: степен на езиково и на етноезиково разнообразие, относителна демографска мощност на езиците, комуникативната им роля, лингвистичните им особености и техния юридически статус.

Петата задача включва проучване на нагласите на съвременни жители на град Пловдив към престижността на езиците на исторически установилите се в града етноси. Реализацията на тази задача се извършва чрез непредставително анкетно проучване.

Шестата задача на дисертационния труд е извършване на емпирично проучване с оглед на българския език на основни некодифицирани варианти на социолингвистични променливи, които според направените наблюдения и записи на информатори са най-широко разпространени в пловдивската градска езикова ситуация и в този смисъл са репрезентативни за нея.

3. Методи на събиране и обработка на емпиричния материал

За да се постигне цялостен и обективен анализ на езиковата ситуация в Пловдив, дисертационното изследване се основава върху комбиниране на теоретични и емпирични методи и подходи. Сред водещите подходи е анализът на научната литература – предимно (но не само) на основни социолингвистични изследвания, посветени на езиковата ситуация и на свързани с нея езикови явления и понятия, както и на публикации, свързани

с типологизирането на езиковите ситуации по значими класификационни критерии.

Типологическият метод се прилага при класификацията на езиковата ситуация в Пловдив въз основа на установени в социолингвистиката критерии.

Историко-социологическият метод позволява да се проследят демографските и историческите промени, които са повлияли върху развоя на специфичните характеристики на езиковата ситуация в града.

Използваните методи за събиране на емпиричен материал включват:

- извличане на емпирични социологически и демографски данни за броя на населението в гр. Пловдив, за етническият му състав, за матерния/майчиния език (термин, използван в официални преброявания на населението) на жителите на града за периода от първите регистрирани преброявания на населението на град Пловдив до преброяването на населението през 2021 г.¹;
- непредставително анкетно допитване сред жители на града с цел установяване на нагласите към различни етнически езици, които са част от съвременната градска езикова ситуация;
- записи на неофициална реч с относително ниска степен на внимание на информатора към собственото му речево поведение въпреки явния микрофон, като т.нар. в социолингвистиката „парадокс на наблюдателя“ (вж. Labov 1972а, 1972б; Виденов 1982, 1990; Ангелов 1999) в случая се преодолява в известна степен чрез т.нар. „включено“ наблюдение (вж. Виденов 1990) (записват се познати, близки, приятели), както и записи речта на информатори при повишено внимание към собственото речево поведение не само поради явния микрофон, но и поради задачата да се изчете

¹ Изказвам благодарност на Националния статистически институт за предоставените емпирични данни от преброявания на населението в гр. Пловдив.

кратък писмен текст. В този случай се изследва речта в два вида ситуации, различаващи се според фактора „*степен на регулиране на вниманието спрямо собствената реч*“, които се определят от У. Лабов като „*стилистични разлики*“ (Ангелов 1999: 45 – 46).

Основните методи на обработка на емпиричния материал, които са използвани в дисертационния труд, са следните:

- статистическа обработка и социолингвистичен анализ на емпиричните данни от преброяванията на населението в гр. Пловдив, което позволява извеждането на закономерности и тенденции в езиковата ситуация на гр. Пловдив;
- статистическа обработка и социолингвистичен анализ на данните от непредставителното анкетно проучване на нагласи към различни етнически езици в съвременната езикова ситуация в Пловдив;
- социолингвистичен анализ на емпиричните данни от записите на речта на информатори от гр. Пловдив.

Изборът на информатори е представен в Трета глава на дисертационния труд.

КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПЪРВА ГЛАВА

ЕЗИКОВА СИТУАЦИЯ

Първата глава на дисертационния труд (стр. 11- стр. 104) представя теоретичните основи на изследването на основния обект в дисертационния труд. Тя има следната структура:

1. Основни понятия и термини, необходими за дефиниране от социолингвистична гледна точка на понятието езикова ситуация
2. Същност на понятието *езикова ситуация*
3. Типологически класификации на езиковите ситуации
4. Основни изследвания, посветени на езиковата ситуация в България или в отделни населени места
5. Някои изследвания, посветени на езиковата ситуация в други държави или региони

В Първа глава се поставя акцент върху дефинирането на понятието *езикова ситуация* и на типологическите класификации на езиковите ситуации, както и върху историческия контекст на формирането на това понятие в социолингвистиката. Целта е да се изясни същността на понятието *езикова ситуация* и неговата роля в изучаването на социално-езиковите взаимодействия, като се проследи развитието на възгледите за него в научната литература и се открият ключовите му характеристики. Във връзка с тази цел задачите, които се стремим да реализираме, са да представим основните дефиниции на понятието *езикова ситуация*, да проследим развитието на разбиранията за обема на това понятие в хронологичен план.

По този начин се изгражда теоретичната рамка за по-нататъшните анализи, свързани с историческите фактори, повлияли върху формирането на езиковата ситуация в град Пловдив и върху типологическите характеристики, които я отличават днес в рамките на езиковата ситуация на България.

Социалнодетерминираната речева вариантност, която се наблюдава в различните градове, е един от най-често изучаваните обекти в българската социолингвистика в теоретичен аспект (Виденов 1982, 1990, 2000) и в емпиричен план (Байчев, Виденов 1989; Виденов 1993, 1998; Григорова 1991, Бъчварова 1996, Каневска-Николова 1998; Ангелов 1999, Алексова 2000, Димитрова 2004, Алексиева 2008, Кънчева 2008, Апостолова 2020 и др.). В досегашните теренни социолингвистични проучвания акцентът е поставян предимно върху варирането на езикови формации (структурни форми на съществуване на един език) или на отделни елементи от тези формации (тоест върху динамиката на техни отделни елементи в рамките на една езикова система) при общуване на български език и по-рядко върху варирането на езикови системи (различни езици или диалекти) в населени места или общности в България, характеризиращи се с билингвизъм (напр. Ангелов, Маршал 2006, Кючуков 2007, Маринов 2009 и др.). В българската социолингвистика се изследва емпирично предимно стратификационната вариантност, обвързана със социално-демографската разнородност на обществото, по-рядко – ситуационната вариантност, пряко обвързана с параметрите на комуникативния акт (напр. степен на концентриране на вниманието на говорещия към собствената му реч, степен на официалност или подготвеност на комуникативната изява и др.). В малко от трудовете (напр. Ангелов 1999) при анализа на вариантността се залагат едновременно стратификационни фактори и фактори, зависещи от контекстуалния стил (в смисъла, който влага в понятието „контекстуален стил“ У. Лабов) (цит. по Алексова 2009: 79).

Преди да се разгледа понятието *езикова ситуация* от социолингвистична гледна точка, в Първа глава се обръща внимание на някои основни понятия и термини, за да се осигури концептуална яснота, която да позволи по-задълбочено разбиране на динамиката на езиковите процеси в градската езикова ситуация. В подчастите на Първа глава от дисертационния труд се разглеждат понятия като национален език, официален език, книжовен език, книжовна норма, кодификация, мезолект, диалект, диглосия, билингвизъм др., които са значими от социолингвистична гледна точка за изясняване на понятието езикова ситуация.

Понятието *книжовен език* заема централно място в лингвистичната терминология, като съществуват множество дефиниции без наличието на единно общоприето определение.

От социолингвистична гледна точка *националният език* представлява съвкупност от форми на съществуване на езика (Виденев 2000: 140), назовавани от М. Виденев и *езикови формации*. Според учения появата на формацията *национален книжовен език* поставя началото на упадъка на традиционните териториални диалекти. Индустриализацията и свързаното с нея концентриране на население от различни диалектни области довежда до отмиране на редица диалектни черти, отстъпвайки пред книжовната формация (Виденев 2000: 155). *Книжовният език, диалектите и наддиалектните формации* се разглеждат като разновидности на *националния език* от Д. Иванова (Иванова 2017: 24).

Съществува богата научна литература за същността и отличителните характеристики на книжовния език. Тъй като подробният преглед на различните мнения не е пряка задача на дисертационния труд, в него се представят само основни виждания.

В Първа глава на изследването е обсъдено понятието *норма*, което е необходимо да се разгледа не само защото съществуват известни различия

във вижданията на отделни учени, но и защото социолингвистичната интерпретация е значима за целите на изследването, което се стреми да проучи езиковата ситуация в град Пловдив. Без да бъде разгледано понятието *книжовна норма*, не е възможно да бъдат формулирани социолингвистичните променливи, чиито варианти се установяват чрез отчитане на съществуващата книжовна норма (езиков стандарт) и чрез съпоставка с нея. Поради тази причина в първата подчаст на Първа глава са включени и възгледи на български социолингвисти за това понятие.

След като са разгледани някои основни въпроси, свързани с книжовния език, неговите норми и кодификация, с акцент върху социолингвистичното виждане за тях, в Първа част на диисертационния труд са представени и социолингвистичната интерпретация на формите на съществуване на един език, социолингвистичен поглед към българските териториални диалекти, същност на понятието мезолект, отношение между понятията диглосия и билингвизъм.

Разглеждането на диалектите разкрива тяхната роля като основа за езиковото многообразие. Пловдив е средище на множество миграционни вълни, които включват хора от различни региони на България. Това създава условия за взаимодействие между източни и западни диалектни особености. Например, различията в ятовия преглас и вокалния синхармонизъм могат да бъдат отразени в речевата практика на жителите, като влияят на техния избор между местни и книжовни норми.

Диалектната основа на градската реч в Пловдив е ключов елемент в разбирането на съвременната езикова ситуация. Тя показва как регионалните особености на българския език взаимодействат и се адаптират в контекста на един мултикултурен и многоезичен град. Това взаимодействие между диалектни и книжовни норми не само подчертава

богатството на езиковото разнообразие в Пловдив, но и допринася за формирането на уникалната езикова идентичност на града.

Според Михаил Виденов при описанието на ситуацията в съвременните български градове обикновено се използва терминът „*мезолект*“ (от гръцки μέσος, озн. среден). С него се назовават тези интердиалекти, които имат по-особен социолингвистичен статус, т.е. стоят между книжовната формация (нейният разговорен вариант) и диалектите. Според Виденов може да се приеме, че понятието „*мезолект*“ е синоним на „*наддиалект*“. Удобството според автора се изразява в това, че може да се противопоставя на понятието „*акролект*“ (от гръцки ακρος, което значи висок). Според Виденов през Възраждането, когато още няма утвърдена книжовна формация, определени райони в Североизточна България излъчват свои акролекти, които по своята същност са градски говори, носени от зараждащата се прослойка на духовни водачи. Както подчертава Виденов, когато има утвърдена книжовна формация, акролектът е със статут на мезолект. Авторът смята, че понятието „*интердиалект*“ не е твърде напълно подходящо за социолингвистичните изследвания, защото не подчертава с етимологията си наддиалектността и навежда на мисълта, че става дума за някакъв междинен диалект на равнището на останалите традиционни териториални диалекти. (Виденов 2000: 159).

Освен понятията *мезолект* и *градски говор* Михаил Виденов разглежда и свързаните с тях понятия *акролект* (от гръцки - „висок“) такива според Виденов са били градските говори през Възраждането, *койне* (от гръцки – „общ“) – ученият подчертава, че днес у нас не би следвало да се говори за койнета, защото става дума за конвергенти от интердиалектен тип със статут на мезолекти (Виденов 2000: 159 -160).

Социолингвистиката активно изследва ситуации, в които един език се възприема като притежаващ по-висок статут от друг според нагласите на езиковите носители, както и случаи, в които една форма на езика се приема

от говорещите езика като притежаваща по-висок статут, по-голяма престижност в съпоставка с друга. Именно такива случаи на йерархизация на езици или на форми на съществуване на един език според общественото мнение се дефинират от социолингвистите като ситуации на *диглосия*.

На пръв поглед *диглосия* (от гръцки произход) и *билингвизъм* (от латински произход) назовават едно и също явление – двуезичие, но в социолингвистиката се прави разграничение между двата термина, като под *билингвизъм* се разбира ситуация на владееене на два езика, а под *диглосия* – ситуация, в която два (или повече) езика са йерархизирани по статут (по престижност) или две форми на един език се различават по своя статут, т.е. има субординация между тях според нагласите на езиковите носители (Алексова 2014 – онлайн източник).

След като са разгледани основни понятия, които са необходими за дефинирането от социолингвистична гледна точка на понятието езикова ситуация, в Първа част на дисертационния труд се разглежда същността на термина езикова ситуация в диахронен и синхронен план.

Според Михаил Виденов в западноевропейската наука терминът „*езикова ситуация*“ съществува отдавна. М. Виденов изтъква, че още през Средновековието колонизиращите държави са се интересували от езиците, диалектите и патоата на завладяваните страни и народи в Азия, Африка и Латинска Америка. Сведенията за езиците на местното население са били полезни и са вземани предвид при формирането на пилитическите решения спрямо дадената страна (Виденов 2000: 195).

В по-ново време езиковата ситуация става обект на изследване от страна на езиковедите във връзка с определяне на езиковата политика в дадена страна. Според М. Виденов през XIX в. лингвистиката вече разполага с методика за проучване на езиковата ситуация (Виденов 2000: 195).

Езиковата ситуация е едно от основните понятия в съвременната теория на книжовните езици. Продължават изследванията върху отделни

нейни аспекти, като те са тясно свързани с конкретната езикова действителност в различните общества (Виденев 2019: 60).

Ангел Пачев в своята книга „Малка енциклопедия по социолингвистика“ определя понятието „езикова ситуация“ като „конкретен тип взаимодействие между езиците и техните форми на съществуване в обществения живот на всеки народ на даден етап от неговото историческо развитие“ (Пачев 1993: 74).

От друга страна, Михаил Виденов използва термина „езикови формации“ и в труда си „Увод в социолингвистиката“ дефинира понятието „езикова ситуация“ като съвкупност от езици и диалекти в дадено държавно обединение, район или регион, а дори и в отделно населено място, тяхното социално и функционално разпределение, свързано и с езиковата политика. Авторът подчертава, че езиковата ситуация не е статично явление и в дефиницията задължително трябва да се отрази, че се включва вътрешната динамика както в самите формации, така и помежду им. При разглеждането на проблемите, свързани с езиковата ситуация на дадено населено място през определен период, е необходимо да се включат в обема на понятието и формациите на всички езици, които заедно съществуват и си взаимодействат в дадена етническа общност или в дадено административно – териториално обединение (Виденев 2000:199).

Според Годор Бояджиев в неговата статия „Езиковата ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика“ езиковата ситуация представлява състоянието и употребата на езика в неговите различни разновидности – книжовен език, диалекти, социални говори и жаргони. Тя е сложен и динамичен феномен, който се променя в зависимост от историческите, социалните и културните условия. В различни периоди езиковата ситуация е била повлияна от процеси като индустриализация, миграция и глобализация, които са засилили

взаимодействието между различните форми на националния език (Бояджиев 2008: 1).

Книжовният език според автора играе основополагаща роля в консолидацията на обществото, като служи не само за средство за комуникация, но и като символ на националната идентичност. Важно е той да бъде поддържан и развиван чрез целенасочена езикова политика, която включва стандартизацията му и регулирането на връзките с другите форми на езика, включително с малцинствените езици (Бояджиев 2008: 1).

В статията на Красимира Алексова „Езиковата ситуация в София на фона на езиковата ситуация в България (върху данни за етнолингвистичното разнообразие)“, авторката отбелязва, че понятието „езикова ситуация“ се дефинира първоначално като съвкупност от данни за броя, вида и характера на езиците, диалектите и техните носители, преминава през добавяне на акцента върху функционирането на езиковите формации в дадена общност, техните взаимодействия, йерархия и стратификация и достига до прибавянето на обществените нагласи за престижа на езика/езиците и на различните структурни и неструктурни форми на съществуването им, без да се забравя езиковата политика на съответното обединение (Алексова 2015).

В представения дисертационен труд понятието „езикова ситуация“ обхваща също така проблематиката, свързана с пораждането на напрежение при функционирането на различни езикови формации, съществуващи на дадена територия – било то държава, по-малък или по-голям район, населено място и др. Това напрежение е предопределено от множество фактори, които се пораждат от взаимодействието както между различни езици, така и между формите на съществуване на всеки от езиците. Най-често в основата на тези фактори са различията между социалното положение на носителите на различните езици или диалекти, както и провежданата езикова политика (Алексова 2015).

Основна цел на изследването е да се определи и класифицира езиковата ситуация в град Пловдив по значими типологически критерии. Предложените от Виктор Виноградов и Нина Мечковская класификационни признаци се приемат за най-подходящи за характеризиране на пловдивската езикова ситуация. Прилагайки моделите, посочени от Виноградов и Мечковская, се проследява историческият развой на езиковата ситуация в град Пловдив, както и влиянието му върху съвременното ѝ състояние.

В речниковата статия „Езикова ситуация“ (ЛЭС 1990) Виктор Виноградов прави описание на различителните признаци, с помощта на които може да се изгради типология на езиковите ситуации.

В енциклопедичната статия Виноградов представя три вида критерии в основата на типологическата класификация на различните езикови ситуации: количествени, качествени и оценъчни.

Н. Мечковская определя езиковата ситуация от социолингвистична гледна точка като многоаспектно и многопризнаково явление. Авторката отбелязва, че признаците, значими за характеристиката на езиковите ситуации, са разнообразни и не са йерархични. Мечковская подчертава, че едва ли е възможна единна и многопризнакова класификация на цялото разнообразие на езиковите ситуации на Земята, но техният преглед може да бъде направен въз основа на редица типологически значими признаци.

Мечковска предлага систематичен подход за характеризиране на езиковите ситуации, като идентифицира осем основни параметъра като степен на езиково и етноезиково многообразие, относителна демографска и комуникативна мощност на езиците, юридически статус, степен на генетическа близост между езиците, етническите корени на езика и оценката на сициума за престижа на съществуващите езици.

Предложените модели за типологизация на езиковата ситуация намират приложение в изследването, което анализира съвременната езикова ситуация в град Пловдив.

Езиковата ситуация в различни региони и държави е често срещан обект на изследване от страна на голям брой лингвисти, най-вече в държави, където се отличават с разнообразие от езици, говорени от различни етноси. В Първа глава на дисертационния труд са разгледани основни изследвания на български социолингвисти и някои изследвания, посветени на езиковата ситуация в други държави или регион.

Изследванията на българските социолингвисти, посветени на езиковата ситуация в България, са фокусирани върху анализ на социолингвистичните маркери, влиянието на социалните групи, регионалната и диалектната вариативност, както и езиковите нагласи (Виденев 1982, 1990, 1993, 2000, Байчев, Виденов 1989, 1998; Григорова 1991, Бъчварова 1996, Каневска-Николова 1998; Ангелов 1999, Алексова 2000, Димитрова 2004, Алексиева 2008, Кънчева 2008, Апостолова 2012, 2020). Тези трудове предлагат многопластов подход към изследването на езиковото поведение в различни градски и социални среди.

Езиковата ситуация в различни региони и държави е често срещан обект на изследване от страна на голям брой лингвисти, най-вече в държави, където се отличават с разнообразие от езици, говорени от различни етноси.

Съществуват множество трудове, изследващи езиковата ситуация в различни региони и държави. Особено внимание лингвистите и социолингвистите насочват към страни и територии, характеризиращи се с езиково многообразие сред различни етнически групи.

ВТОРА ГЛАВА

ТИПОЛОГИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЕЗИКОВАТА СИТУАЦИЯ В ГР. ПЛОВДИВ

Във **Втора глава** на дисертационния труд (стр.105 – стр.195) езиковата ситуация в град Пловдив е анализирана чрез прилагане на

основни класификационни типологически признаци, които могат да се поделят на количествени, качествени и оценъчни. Сред тях се включват *степента на езиково и етноезиково разнообразие, относителната демографска и комуникативна мощност на езиците, броят на функционално доминиращите езици, лингвистичният характер на т.нар. идиоми, степеня на генетическа и типологическа близост между езиците, юридическия им статус, както и престижността на отделните езикови образувания и представеността им в съвременния Пловдив според нагласите на жители на града.*

Чрез исторически поглед към тези критерии и съпоставителен анализ може да се отговори на въпроса дали съществува динамика в съотношението между езиците и езиковите формации в Пловдив и да се установи дали се увеличава или намалява етноезиковото разнообразие в града.

За реализирането на тази цел са използвани данни от Националния статистически институт за преброявания на населението и доброволно самоопределяне по етническа принадлежност и по майчин език, както и данни от дигиталната библиотека на сайта на Националния статистически институт (<http://www.nsi.bg/>).

Във Втора глава са представени кратки исторически данни във връзка демографските характеристики на град Пловдив, като акцентът е поставен върху промените в демографския състав, етническите групи, в промените в представеността на етническите групи през годините.

Пловдив, като един от най-старите и значими градове в България, е пример за сложна езикова ситуация, формирана от културни, исторически и социални процеси. През вековете градът се е развивал като кръстопът на различни култури, което се отразява върху многоезичието и богатството на езиковата му среда (Шишков 2016:71).

През периода на Възраждането в Пловдив се поставят основите на националната идентичност, като българският език се утвърждава като неин

ключов елемент. В този период езикът започва да се стандартизира под влияние на книжовната традиция и социалната нужда за културно Възраждане. Въпреки това диалектите, особено родопските и тракийските, играят важна роля в ежедневноното общуване.

След Освобождението на България през 1878 г. градът преживява значителни демографски промени. Миграцията от селата към градовете, включително към Пловдив, дава основание да предположим, че тя е и основен фактор за някои трансформации в градската езикова ситуация.

Данните за развитието на града през възрожденския период и периода след Освобождението дават основание да се предположи, че многообразието на етносите и промените на тяхната численост е довело и до значителна езикова динамика. Градът е място, където се говорят множество езици в рамките на различните общности, което подчертава ролята на Пловдив като търговски и културен мост между Изтока и Запада. Езиковото многообразие е естествено следствие от икономическата активност и социалното взаимодействие, което обуславя богатата културна среда на града.

Богатото историческо минало на град Пловдив е и един от факторите, на които се дължи съвременното етническо многообразие.

Историческото развитие на етническите общности в Пловдив - българи, турци, роми, гърци, арменци и евреи - е проследено във Втора глава, като основно се обръща внимание върху демографските промени и териториалното им разпределение в града.

Във Втора глава на дисертационния труд се анализира съвременната езикова ситуация в град Пловдив чрез прилагане на качествените, количествените и оценъчните типологически критерии, предложени от Виктор Виноградов и Нина Мечковская. В първата част на анализа е представено езиковото разнообразие е етноезиковото разнообразие в

Пловдив чрез определянето на броя и разпределението на езиковите образувания в града. Обсъжда се дали езиковата ситуация е монокомпонентна, при която един език доминира напълно, или поликомпонентна езикова ситуация, при която се говорят множество езици. Изследва се връзката между езиковото и етноезиковото разнообразие и се анализира дали в града се наблюдава монокомпонентна едноезикова или многокомпонентна (дву - или многоезикова) ситуация, в която различни етнически групи поддържат своите езици, като по този начин се проучва увеличава ли се, или намалява етнолингвистичното многообразие в града.

Демографската мощност на езиците се изследва в тази част посредством анализ на численото доминиране на определени езици и тяхното влияние върху социалната им роля. При анализите се изхожда от разбирането за наличие на демографски равновесни ситуации, при които няколко езика имат приблизително равен брой говорещи ги като първи език, и демографски неравновесни ситуации, при които един език има значително числено превъзходство според броя на носителите на този език като първи. Успоредно с това в настоящата част се разглежда и комуникативната мощност на езиците, които се говорят на територията на гр. Пловдив, като се анализира в какви сфери на обществения живот се използват различните езици и дали те имат равностойни комуникативни функции.

Към качествените типологически признаци, въз основа на които се анализира езиковата ситуация в Пловдив, принадлежат: лингвистичният характер на т.нар. от Винеградов идиоми – дали те представляват варианти на един и същ език, или се наблюдава наличието на повече от един език. В тази връзка в настоящата част се проучва въпросът за генетическата близост между езиците, които се говорят от местното население на гр. Пловдив, като се взема предвид дали те са родствени (генетически свързани), или неродствени (нямат общ произход). Функционалната равнозначност на езиците (като качествен типологически признак) е разгледана чрез

юридическия статус на говорещите се в Пловдив езици от различни етнически групи местни жители, като се анализира дали тези езици са равнопоставени по юридически (вкл. конституционен) статут или има различие в официалния им статут.

Във Втора глава се изследва също така произходът на доминиращия език в езиковата ситуация на Пловдив, като се определя дали той е местен, или внесен (импортиран), което дава възможност езиковата ситуация в Пловдив да се опише чрез прилагането на още един типологически критерий. Въз основа на него се прави разграничение между ендоглосни ситуации, при които доминиращият език е първи език на местното население (като се има предвид сложното съотношение между етносите в историята на гр. Пловдив), и екзоглосни ситуации, при които доминиращият език е въведен отвън и се използва като престижен.

Наред с количествените и качествените признаци, анализът обхваща и оценъчните характеристики на езиковата ситуация в Пловдив. В тази част се изследва и престижността на говорещите се в града езици и се анализира дали се наблюдава диглосна ситуация, при която един език е възприеман като по-престижен, или недиглосна ситуация, при която езиците имат приблизително равна престижност според езиковите нагласи на анкетираните пловдивчани. Важен аспект е и езиковата лоялност на пловдивчани – степента на привързаност към родния език и отношението към чуждите езици. За целта са анализирани данните от проведена анкета в Google Forms, която проучва нагласите на местните жители към престижността на различните езици в града.

Тази цялостна рамка е основа за по-детайлното разглеждане на всеки от критериите за типологизиране на езиковата ситуация в гр. Пловдив, като анализите се основават на конкретни емпирични (вкл. статистически) данни.

ТРЕТА ГЛАВА
ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ОСНОВНИ
СОЦИОЛИНГВИСТИЧНИ ПРОМЕНЛИВИ В РАМКИТЕ НА а-
ФОРМАЦИЯ В СЪВРЕМЕННАТА ПЛОВДИВСКА ЕЗИКОВА
СИТУАЦИЯ

(с оглед на българския език)

Основен обект на изследване в **Трета глава** на дисертационния труд (стр.196 – стр. 251) са онези некодифицирани варианти на социолингвистични променливи, които според емпиричните ни изследвания са най-широко разпространени и относително неподдаващи се на потискане при повишаване на вниманието към собствената реч и в този смисъл основни и репрезентативни за речевото поведение на пловдивчани, чиято реч принадлежи към различните разговорни реализации на а-формацията (вж. Виденов 2000: 161). За изпълнението на задачата да бъдат проучени тези варианти, първо са разгледани понятията „социолингвистична променлива“ и „социолингвистически маркер“, които са теоретична основа на направените проучвания. След това се представят и емпиричните изследвания на най-характерните некодифицирани варианти на социолингвистични променливи в рамките на а-формацията в съвременната пловдивска градска езикова ситуация с оглед на българския език.

Една от целите на дисертационния труд е да се изследват същностни характеристики на вариантността в речевото поведение на пловдивчани от социолингвистична гледна точка с оглед на българския език. В Трета глава на изследването са разгледани основни социолингвистични променливи в рамките на а-формацията в съвременната пловдивска езикова ситуация (с оглед на българския език).

Подборът на емпирично проучваните основни социолингвистични променливи в рамките на а-формацията от А-тип в гр. Пловдив е извършен въз основа на: теоретични и емпирични изследвания в българската

социолингвистика, в които се изследват варианти на социолингвистични променливи; на предходни проучвания на разговорната реч на пловдивчани, както и на анализа на записите на речта на информатори от гр. Пловдив, които бяха реализирани за целите на настоящия труд.

Сред носителите на пловдивския тип **а**-формация могат да бъдат открити разнообразни групи, напр. представители на местната филологическа интелигенция, чиято устна реч се доближава най-много до кодифицираните норми, тъй като за тази група книжовният език е средство за професионална реализация; представители на нефилологическата интелигенция, в чиято реч **а**-формацията би могла да се реализира с малко по-голямо отдалечаване от кодифицирания книжовен език в съпоставка с предходната група; а също и други прослойки в гр. Пловдив, чиято реч би могла да се причисли към някои от конкретните стъпаловидни реализации на **а**-формацията.

Чрез данни от записите на речта на пловдивчани проверяваме в каква степен отделните изследвани идиолекти, принадлежащи към **а**-формацията в гр. Пловдив, се доближават до кодифицираната книжовна норма, като за целта са извлечени конкретни данни за реализацията на кодифицирания или некодифицирания вариант на 6 фонетични, 2 акцентологични и 4 морфологични (вкл. фонеморфологични) социолингвистични променливи.

Като **фонетични** могат да се посочат следните некодифицирани варианти на социолингвистични маркери в рамките **а**-формация от **А**-тип в пловдивската градска езикова ситуация с оглед на българския език:

- Редукция на неударено **Е** в **И**.
- Смекчаване на съгласни звукове пред предни гласни.
- Екави имперфектни = аористни форми на глагола *съм* - *бех*, *беши*, *беши*, *бехми*, *бехти*, *беха* (въз основа на изследването на Г. Карабелова (вж. Карабелова 1995)).

- Форми за минало несвършено време с екав изговор – *четèх, перèх* (въз основа на изследването на Г. Карабелова (вж. Карабелова 1995).
- Твърдост на съгласната пред окончанието в 1 л., ед. ч. и 3 л., мн. ч., сегашно време, предимно във II спрежение, напр. *спът (спят), работът (работят)*.

Като значими за езиковата ситуация в гр. Пловдив **акцентологични** некодифицирани варианти на социолингвистични маркери в рамките на **а-**формацията тук се представят аористни форми и форми на аористното деятелно причастие с прамет на ударението върху аористната гласна (най-вече при непрефигирани аористни форми и аористни причастия).

Като **фономорфологични (морфонологични)** некодифицирани варианти на социолингвистични променливи от типа маркери в рамките на **а-**формацията могат да бъдат посочени следните основни речеви особености:

- Членувани с определителен член -ТЪ под ударение форми на съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук.
- Аористни форми с тематична гласна -Ъ- вместо -О-.
- Частици за образуване на бъдеще време **ша, шъ**, вм. **ще** (шъ отида, вм. ще отида).
- Употреба на местоименни форми **мъ, тъ, съ**.

Подбраните некодифицирани варианти на социолингвистични променливи се проследяват в речта на лица, които са родени и живеят в град Пловдив, както и на информатори, родени в териториално близките до гр. Пловдив източни части на българското езиково землище според ятовия изоглосен пояс, но живеещи в Пловдив повече от 20 години, което може да се приеме за достатъчно дълъг период, в който се е реализирало адаптиране към пловдивската градска реч. Поради тази причина всички тези

информатори са обединени в една група. Основание за вземането на това решение са и сходствата в речта, изразяващи се в наличието на относително един и същи набор от некодифицирани варианти на изследваните социолингвистични променливи.

Общият брой на информаторите в настоящото емпирично проучване е 69 души². Сред тях има представители на пловдивската интелигенция с висше образование, както и представители на по-младото поколение пловдивчани, обучаващи се в училище или в университет . При анализа на всеки идиолект са отбелязани основните социално-демографски характеристики на всеки интервюиран.

Значимите за настоящото емпирично изследване социално-демографски характеристики на информаторите: пол, възраст, месторождение (в Пловдив, или в близките до града райони, попадащи в източните части на българското езиково землище според ятовия изоглосен пояс), постоянно местоживееене в гр. Пловдив (вкл. на неродени в Пловдив, а в близките райони, но пребиваващи в града повече от 20 години) и образователна степен, са предварително определени, но самите лица са избрани случайно. А това говори, че изборът на информатори се извършва чрез прилагането на метода на т.нар. *случаен преднамерен подбор*. Посочените социално-демографски признаци на информаторите се възприемат от гледна точка на социолингвистичния и статистическия анализ като независими променливи, оказващи влияние върху изследваните социолингвистични променливи, които представляват от своя страна зависими променливи.

Въз основа на наблюденията и анализа на устната реч на 69-те информатори от град Пловдив, представители на **а**-формацията (**A**-тип), се стига до извода, че като некодифицирани варианти на социолингвистични

² Изказвам благодарности на инж. Ганчо Ганев и Мариета Есева за оказаното съдействие при събирането на емпиричен материал.

променливи от типа маркери в устната комуникация, дори когато е наличен ефектът на микрофона, предполагащ повишаване на контрола върху собствената реч, се наблюдават: *редукция на неударено Е в И; смекчаване на съгласни пред предни гласни; членувани с -ТЪ под ударение форми на съществителни имена, завършващи на съгласен звук; аористни форми с тематична гласна -А-/-Ъ- вместо -О-; прамет на ударението в непрефигурани аористни форми върху аористната гласна, частица за образуване на бъдеще време ша, шъ, вм. ще и по-рядко твърда вм. мека съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн.ч., сег. вр. на глаголи от I и II спр. и пред определителния член на някои съществителни имена от м. р., ед. ч..*

Емпиричните данни дават основание да се каже, че в речта на 69-та информатори от гр. Пловдив, носители на българския език като първи, най-устойчивите некодифицирани варианти, които най-слабо подлежат на потискане и които се появяват при повишено внимание към собствената реч в двата контекстуални стила, са: членуваните с определителен член -ТЪ под ударение съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук, а на следващо място аористните форми с тематична гласна -А-/-Ъ- вместо -О-.

Характерната за източните говори редукция на неударено Е в И също е налична в речта на информаторите ни от а-формацията, като този некодифициран вариант на социолингвистична променлива показва различна степен на представеност в представените в изследването социолингвистични групи – най-малка в рамките на изследваните информатори с висше образование до 30 г. (при 14.29% от тях), малко по-висока при информаторите между 30 г. и 45 г. (при 38,7% от тях), още по-висока в групата на информаторите ученици и студенти (при 50% от тях) и най-висока в групата на информаторите между 60 и 80 г. (при 62,5% от тях).

Тези данни сочат, че е налично повишаване на появата на некодифицирания вариант в зависимост най-вече от възрастта като демографски фактор, без да се пропуска влиянието на образователната степен. Може да се каже също така, че редукцията на неударено Е в И е маркер, характерен за речта на изследваните лица, който обаче в съпоставка с членуваните с определителен член -ТЪ под ударение съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук и с аористните форми с тематична гласна -А-/-Ъ- вместо -О- показва по-ниска степен на представеност в речта на информаторите в двата контекстуални стила. А това допуска и виждането, валидно за изследваните 69 идиолекта, че редукцията на Е в И в относително по-голяма степен подлежи да потискане при наличието на открит микрофон, отколкото посочените по-горе два некодифицирани варианта на социолингвистични променливи.

Още по-слабо представени в речта на информаторите ни са смекчаването на съгласните пред предните гласни Е и И и преметът на ударението върху аористната гласна при неприфигирани аористни форми. Макар и характерни за пловдивската градска езикова ситуация, в настоящото емпирично изследване на речта на 69-мата информатори от а-формацията от А-тип те се оказват по-податливи според данните от записите на ограничаване при двата контекстуални стила, предполагащи по-грижливо речево поведение поради открития микрофон. Това са обобщени резултати, валидни за изследваната група лица, като несъмнено влияние могат да оказват и други фактори, които не биха могли да се отчетат на база направените записи.

Със значителна рядкост в записите на идиолектите на 69-мата информатори се отличават некодифицираните варианти твърда съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн. ч. на глаголи от I и II спр. в сегашно време и твърда съгласна пред определителния член на съществителни имена

от м. р., ед. ч. Тези варианти са по-широко разпространени в западните диалекти и мезолекти, а наличието в речта на пловдивчани, представители на интелигенцията в гр. Пловдив, на форми с твърда съгласна пред окончанието за 1 л., ед. ч. и 3 л., мн. ч. на глаголи от I и II спр. в сегашно време се обяснява от Г. Карабелова с наличието ѝ в говорите около града (Карабелова 1995). Съвременното разпространение на този некодифициран вариант на социолингвистична променлива в гр. Пловдив изисква според нашите виждания много по-обширни емпирични изследвания.

По-богата база емпиричен материал изисква и проследяването на стратификацията на некодифицираните варианти на кратките местоимения мъ, тъ, съ, които не присъстват в направените от нас записи, но несъмнено са налични в речта на пловдивчани от **а**-формацията в ситуации на спонтанно битово общуване.

Изследването на некодифицираните варианти в речевото поведение на жители на гр. Пловдив, което принадлежи към **а**-формацията, показва наличието на устойчиви некодифицирани варианти, които трудно се поддават на потискане дори при повишено внимание към речта. Особено отчетливо се открояват членуваните с -Тъ под ударение форми на съществителни имена от ж. р., ед. ч., завършващи на съгласен звук, и аористните форми с тематична гласна -А-/-Ъ- вместо -О-. След тях се нарежда по степен на представеност в записаните идиолекти редукцията на неударено Е в И. За разлика от тези три некодифицирани варианта на социолингвистични променливи смекчаването на съгласните пред предните гласни Е и И, а и преметът на ударението върху аористната гласна при неприфигирани аористни форми показват ниска степен на присъствие в речта на изследваните лица в двата контекстуални стила.

Данните от проучването на речта на представители на **а**-формацията на българския език в пловдивската езикова ситуация днес дават основание

да се обобщи, че изследваните некодифицирани варианти се отличават с различна степен на представеност и нееднаква податливост на потискане при известно повишаване на контрола върху собствената реч в рамките на подбраните два контекстуални стила. Резултатите от това емпирично изследване биха могли да служат като основа за по-задълбочени социолингвистични проучвания, насочени към установяване на характерните особености на **a-**, **b-** и **c-**формациите на българския език в гр. Пловдив.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключителния раздел на изследването са систематизирани и анализирани получените резултати, достигнати чрез използваните методи и изследователски подходи.

Изследването на съвременната езиковата ситуация в град Пловдив разкрива сложна мрежа от исторически и социални фактори, които са влияели, а и продължават да влияят върху спецификата на нейните типологически характеристики. Направените анализи сочат, че официалният български език заема централно място в градската езикова ситуация, но той съжителства с множество други езици, което е отражение на етническата и културната многопластовост на гр. Пловдив.

В дисертационния труд акцентът е поставен върху типологическите характеристики на съвременната градска езикова ситуация, които се извеждат въз основа на социолингвистично значими класификационни признаци. Чрез комбинирание на теоретичен анализ и емпирично проучване в изследването са изведени както основните фактори, които определят езиковата динамика в гр. Пловдив, така и някои значими социолингвистични променливи, чиито некнижовни варианти са характерни за разговорната реч на неговите жители.

Настоящото изследване показва, че пловдивската езикова ситуация в диахронен и в синхронен аспект не е статична, а се отличава с постоянна динамика, обусловена от взаимодействието на множество фактори от социален, демографски, културологичен и исторически характер.

ЛИТЕРАТУРНИ ИЗТОЧНИЦИ, ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА

Цитиране на източници от списания и сборници:

1. **Алексова, К.** За прилаганите в българската социолингвистика методи за анализ на речевата вариантност и за необходимостта от съчетаване на количествени и оценъчни подходи при изследването ѝ. // Сп: Език и литература, 2009, бр. 1-2, с. 79.
2. **Алексова, Красимира.** Речевите особености във фокуса на българската социолингвистика. – В: Тишева, Йовка, Красимира Алексова, Йорданка Велкова, Марина Джонова, Алиса Трендафилова. Как говори съвременният българин. Том 1. Граматика и устна реч. София, Фондация „Фокус“, 2014, с. 9 – 41.
3. **Ангелов, Маршал: Angelov, Ang., D. Marshall.** eds., International Journal of the Sociology of Language. Volume 2006, Issue 179, 1 – 28.
4. **Апостолова, Данка.** Една лингвистична променлива в бургаската градска езикова ситуация. – В: Проблеми на социолингвистиката. Т. XI. Езикът във времето и пространството. София, 2012. Международно социолингвистическо дружество.
5. **Байчев, Б.** Диалект. В: Енциклопедия на съвременния български език. В. Търново, 2000 г., с. 104-106
6. **Бъчварова, Ст.** Съвременните социални контакти и тяхното отражение върху езиковата ситуация на град Елена. – В: Проблеми на социолингвистиката, т. 5 Езикът и социалните контакти. София, 1996, стр. 54–56.

Цитиране на книги, монографии, учебници:

1. **Алексиева 2008: Алексиева, София.** Езикова ситуация в град Бобошево, Кюстендилско (социолингвистично изследване). (Автореферат на дисертационен труд за присъждане на научната и образователна степен „доктор” – ръкопис). Благоевград.
2. **Алексова, Красимира.** Езикът и семейството. София: Интервю прес, 2000
3. **Ангелов, Ангел.** Правилата на езика в столичния квартал. София, Международно социолингвистическо дружество, 1999.
4. **Андрейчин, Любомир.** Езикови тревоги. 1973 София, „Наука и изкуство”.
5. **Апостолова, Данка.** Бургаският език на преселници от Източна Странджа. ЕС Принт, София, 2020.
6. **Байчев, Боян, Виденов, Михаил.** Социолингвистическо проучване на град Велико Търново. София, АБАГАР, 1988.
7. **Байчев, Боян, Виденов, Михаил.** Великотърновският език, В. Търново, 1990.
8. **Виденов, М.** Социолингвистика (Основни тезиси. Български социолингвистически проблеми). София: Наука и изкуство, 1982.
9. **Виденов, М.** Съвременната българска градска езикова ситуация, София, 1990.
10. **Виденов, М.** Софийският език, София, 1993.
11. **Виденов, М.** Социолингвистичният маркер, София, 1998.
12. **Виденов, М.** Увод в социолингвистиката, София, 2000.
13. **Виденов, М.** Диглосията (с оглед на българската езикова ситуация). София, 2005, Академично издание „Марин Дринов“.
14. **Виденов, М.** Езиковедски шрихи и етюди, София 2013.

- 15.Виденов, М.** Избрани студии, София, 2019, Издателство „Захарий Стоянов“.
- 16.Григорова, П.** Социолингвистична вариантност в съвременната българска говорна практика (върху материал от столицата). София, 1991.
- 17.Димитрова, Евгения.** Диглосията в град Криводол. София, Хебър, 2004.
- 18.Иванова, Диана.** История на новобългарския книжовен език. Пловдив, Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2017.
- 19.Каневска-Николова, Елена.** Смолянският градски език. София, Международно социолингвистическо дружество, 1998.
- 20.Каневска – Николова, Елена.** Говорът на село Момчиловци, Смолянско – половин век по-късно. София, 2001.
- 21.Кънчева, Павлина.** Софийският език на преселниците от Западните покрайнини. София, Академично издателство “Проф. Марин Дринов“, 2012.
- 22.Кючуков: Kjuchukov, Hr.** Turkish and Roma Children Learning Bulgarian. Sofia, 2007.
- 23.Маринов, Вл.** Билингвална интерференция в крайния български северозапад. Велико Търново, АСТАРТА, 2009.
- 24.Мечковска: Мечковская, Н.Б.** Социальная лингвистика, Москва, 2000.
- 25.Пачев, А.** Езиковите общности в условията на европеизация и глобализация, София, 2006.
- 26.Пачев, А.** Малка енциклопедия по социолингвистика, Плевен, 1993.

Електронни източници:

1. **Алексова, К. (2014).** Съвременната българска езикова ситуация в европейски контекст. Достъпно на: <https://www.researchgate.net/publication/329519611> (Последен достъп: 01.10.2022).
2. **Алексова, К. (2015).** Езикова ситуация в София на фона на езиковата ситуация в България (върху данни за етнолингвистичното разнообразие). Достъпно на: <https://www.researchgate.net/publication/329519815>.
3. **Бояджиев, Т.** Езикова ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика, (Продължение от кн. 2/2008). // Български език, 2008, кн. 3. 10.12.2013 http://www.balgarskiezik.org/3-2008/T_Boyadzhiev.pdf.
4. **Карабелова, Г. (1995).** Наблюдения върху особеностите на пловдивската разговорна реч. Проблеми на българската разговорна реч. Книга трета. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 1995. Възстановено от <https://journals.uni-vt.bg/poc/eng/vol3/iss1/art16/> / посетен на 19.01.2025.
5. **Лабов: Labov 1972a: Labov, William.** Sociolinguistic patterns. (Conduct and Communication, 4.). Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972. Цитира се по: https://archive.org/details/sociolinguisticp0000unse_j7v3/page/140/mode/2up?q=William+Labov%2C+Sociolinguistic+patterns.
6. **Лабов: Labov 1972b: Labov, William.** Language in the inner city; studies in the Black English vernacular. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. Цитира се по <https://archive.org/details/languageininnerc0000labo/page/n5/mode/2up>

7. **Лингвистичен енциклопедичен речник: Лингвистическият енциклопедически словарь** (1990) – цитира се по <http://tapemark.narod.ru/les/616b.html> посетен на 28.12.2024.

Научни приноси в дисертационния труд

1. За първи път се представя и анализира въз основа на социолингвистично значими количествени, качествени и оценъчни признаци езиковата ситуация в град Пловдив, което представлява принос към българската макросоциолингвистика.
2. Извършен е аргументиран анализ на типологическите характеристики на съвременната езикова ситуация в гр. Пловдив през първите 20 години на XXI в., като анализите и изводите се базират на емпирични данни (вкл. представителни статистически класификации) за етническото, езиковото и етноезиковото разнообразие в града, които дават възможност да се представи и относителната демографска мощност на езиците, изграждащи съвременния облик на града, а и да се изведат тенденции, свързани етнолингвистичното многообразие.
3. Основните типологически характеристики на съвременната езиковата ситуация в гр. Пловдив се разглеждат и на фона на типологическите особености на българската езиковата ситуация в цялост, а и на съвременната софийска езикова ситуация.
4. Езиковата ситуация в гр. Пловдив се анализира за първи път от гледна точка на типологическите признаци „относителна комуникативна мощност на езиците“, „брой на функционално доминиращите езици“, „лингвистичен характер на езиците“, „степен на генетическа близост

между езиците“ и „юридически статус на езиците“, което дава възможност да се изведат значими типологически характеристики на градската езикова ситуация.

5. Въз основа на данните от непредставително анкетно допитване се анализират оценките на пловдивчани за степента на представеност на различните етнически езици в съвременното пространство на гр. Пловдив, а също така се коментират нагласите на анкетиранияте към престижността на традиционно присъстващите в езиковата ситуация на гр. Пловдив етнически езици.
6. Изследва се историческият развой на езиковата ситуация в гр. Пловдив според типологическите признаци „степен на езиково разнообразие“, „степен на етноезиково разнообразие“ и „относителна демографска мощност на езиците“, което дава възможност да се проследят и анализират промените в пловдивската градска езикова ситуация от първите преброявания на населението на града до днес.
7. Въз основа на конкретни емпирични данни се изследват вариантите на основни социолингвистични променливи (в рамките на а-формацията от книжовно-разговорен тип), които са широко разпространени в устната комуникация на пловдивчани, чийто първи език е българският, и в този смисъл – представителни за съвременната езикова ситуация в гр. Пловдив.

Публикации по темата на дисертационния труд

1. **Типология на езиковата ситуация.** – В: Димитрова-Дюлгерова, Ив., Е. Николова (отг. ред.). Сборник с доклади от Национална научна конференция с международно участие на тема “Образование, наука, общество“, 3-4 ноември 2022 г., град Смолян. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, с. 271 – 285.
https://uni-plovdiv.bg/uploads/site/filiali/smolian/NID/NNK%20-%202022/Sbornik_Conf_Smolian_2022-1.pdf
2. **Социолингвистични променливи, характерни за пловдивската градска езикова ситуация.** – В: Алексова, Кр. (съст.). Проблеми на социолингвистиката. Т. 15. Нови направления, теми и идеи в социолингвистиката. Материали от Петнадесетата международна конференция по социолингвистика, посветена на акад. Михаил Виденов, София, 20–21 април 2023 г. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 133 – 143.
3. **Престижността на езиците, които се говорят в град Пловдив според нагласите на пловдивчани.** – В: *Sfkw*. Е-списание в областта на хуманитаристиката за българистични изследвания в периода X – XXI в. X-XXI в., год. XII, 2024, брой 28, ISSN 1314-9067
https://www.abcdar.com/magazine/XXVIII/Dzl_2024_br28_18_Dimitria_Marinkova-Prestijnostta_na_ezicite_govoreni_v_Plovdiv.pdf
4. **Исторически аспект на езиковата ситуация в град Пловдив.** – Включен в Сборника с доклади от Международната годишна

конференция на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“,
който е под печат.